
НАУКОВІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2026.01.110>
УДК 811.161.2'36:001.03]:9291

Н.П. ГАЛЬОНА, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови факультету української філології та журналістики імені Андрія Малишка Український державний університет імені Михайла Драгоманова вул. О. Кониського, 8/14, м. Київ, 01054
E-mail: mova.nauka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2652-3945>

В.Г. ШЕМЕТ, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови факультету української філології та журналістики імені Андрія Малишка Український державний університет імені Михайла Драгоманова вул. О. Кониського, 8/14, м. Київ, 01054
E-mail: v.h.shemet@udu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0008-3971-8358>

І.В. ДУДКО, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови факультету української філології та журналістики імені Андрія Малишка Український державний університет імені Михайла Драгоманова вул. О. Кониського, 8/14, м. Київ, 01054
E-mail: i.v.dudko@udu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2644-4374>

МАРІЯ ЯКІВНА ПЛЮЩ У ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ (до 100-річчя від дня народження)

У статті простежено життєвий і професійний шлях Марії Яківни Плющ — відомого українського мовознавця, доктора філологічних наук, професора, багаторічного завідувача кафедри української мови факультету української філології та журналістики імені Андрія Малишка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Визначено основні напрями її наукових зацікавлень, оцінено вагомий внесок у розвиток теорії словотвору, «відмінкової» граматики, синтаксису сучасної української літературної мови, лінгво-

---

Цитування: Гальона Н.П., Шемет В.Г., Дудко І.В. (2026). Марія Яківна Плющ у просторі української лінгвістики та лінгводидактики (до 100-річчя від дня народження). *Українська мова*, 1(97), 110—124. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2026.01.110>

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

дидактики та стилістики. Схарактеризовано наукову школу Марії Яківни Плющ, її діяльність як керівника дисертаційних праць, педагога, методиста.

Ключові слова: Марія Яківна Плющ, українське мовознавство, наукова школа, словотвір, функційна граматики, відмінок, категорії суб'єкта і об'єкта, лінгводидактика.

В українському мовознавстві другої половини ХХ — початку ХХІ ст. в сузір'ї фундаторів сучасних теоретичних парадигм опису мови є також ім'я Марії Яківни Плющ. Її творчий доробок та освітня діяльність стали яскравою сторінкою в історії розвитку лінгвоукраїністики та методики вищої школи, і 100-річний ювілей є символічним для узагальнення її наукових здобутків та осмислення їх значення в сучасному мовознавчому і педагогічному дискурсі.

Марія Яківна Плющ — відомий в Україні та поза її межами мовознавець, доктор філологічних наук, професор. Її освітянська праця завжди була пов'язана з Українським державним університетом імені Михайла Драгоманова, де вона очолювала кафедру методики викладання української мови та літератури, потім — кафедру української мови, була головою спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій, головою жіночої ради та вченим секретарем ради університету.

Наукові досягнення та навчально-методична діяльність М.Я. Плющ відзначені низкою престижних нагород: «Медаллю честі», що її присудив Міжнародний бібліографічний центр (Кембридж, Англія) у номінації «Жінка світу в галузі наук 2000—2001 рр.»; орденом княгині Ольги III ступеня; медалями від Міністерства освіти і науки України — імені А.С. Макаренка, «За наукові досягнення», нагрудним знаком «Петро Могила». Їй присвоєно звання «Заслужений працівник народної освіти України», «Почесний професор УДУ імені Михайла Драгоманова». Про життя та лінгвістичну творчість Марії Яківни Плющ написано в національних енциклопедійних виданнях та фахових бібліографічних реєстрах, часописах¹, її наукові публікації високо поцінували рецензенти та опоненти, а висловлені ідеї трансформовані в численні цитації та рецепцію колег, аспірантів і докторантів.

Життєвий шлях М.Я. Плющ розпочався 7 січня 1926 року в селі Храпачах Білоцерківського району Київщини, у сім'ї, де поважали працю і твор-

¹ Городенська К.Г. (2011). Світоч українського мовознавства й освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*, 7, 4—7.

Жінки України. (2001). *Біографічний енциклопедичний словник* (с. 353). Київ: Фенікс. Жінки-вчені Києва. (2003). Київ.

Кияни. (2004). *Біографічний словник*. Київ: Фенікс.

Науковці України — еліта держави: Довідково-біографічне видання. (2010). Київ: Логос.

Плющ Марія Яківна. (2007). *Українська мова. Енциклопедія* (с. 492—493). Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана.

чість, віддано любили рідну мову й Батьківщину, де панували взаємоповага, щирість, доброта, сумлінність. Марія Яківна часто розповідала про своє дитинство й родину, у якій виховували чотирьох дітей. Про талановитого батька — Якова Івановича, актора, режисера, загалом дуже творчу людину. З ним діти читали п'єси та переглядали багато вистав — так поринули у світ театрального мистецтва. Марія Яківна тепло згадувала матір — Уляну Юхимівну, яка передала дітям любов до української мови й пісні. З нею часто співали вечорами, вона навчила дітей бути добрими, щирими, людяними, а ще — будувати своє життя у творчості, світлих мріях та прагненні до успіху.

Навчання переривалося війною та переїздами. Марія вчилася на «відмінно», спочатку у Храпачівській школі на Київщині, а в 1932—1937 роках — на Луганщині, куди переїхала сім'я, рятуючись від голоду. Після закінчення школи вступила до Білоцерківського педагогічного технікуму, потім на мовно-літературний факультет Київського педагогічного інституту (нині — Український державний університет імені Михайла Драгоманова), де працювала й зростала професійно з 1953 року до останніх днів свого життя.

Роки навчання припали на воєнний та повоєнний час. Сьогодні українці добре розуміють, як важко вчитися під час війни чи сидіти в повоєнному 1946 році в холодній аудиторії із забитими вікнами в корпусі на бульварі Тараса Шевченка. Для конспектів — грубий папір і ручка з пером... Але попри все було бажання вчитися, творити, досягати успіхів. Марія Яківна із вдячністю часто згадувала своїх викладачів: «Мені дуже пощастило з учителями!». Це були А.П. Медушевський, М.А. Жовтобрюх, П.К. Волинський, Б.М. Кулик, Ю.О. Збанацький, Ю.С. Кобилецький...

Творче та професійне життя М.Я. Плющ охоплює період у понад 70 років. Воно дивує, захоплює, надихає не одне покоління філологів. Її науковий доробок — більше 300 публікацій, серед яких монографії, статті у фахових журналах та енциклопедійних словниках, підручники й навчальні посібники для загальноосвітньої та вищої школи, доповіді на наукових конференціях, рецензії тощо.

Становлення Марії Яківни Плющ як філолога відбувалося в період зміни наукових парадигм, пошуку методологічного балансу між академічним традиціоналізмом та інноваційними підходами до аналізу мовних явищ. У вирі новітніх течій і змін вона зберігала гармонію: між теоретичними і прикладними розвідками, узвичаєними і новими темами, новомодною та вивіреною методологією. Не боялася експериментувати, пропонувала аспірантам перспективні теми і разом із ними відкривала нові царини в мовознавстві. Завжди була вірною традиційним темам зі словотвору та граматики, обстоюючи й обґрунтовуючи важливість фундаментальних теоретичних досліджень у нові часи, коли пріоритетом назвали практичне значення наукових публікацій. Лінгвістичне чуття та ініціативність М.Я. Плющ сприяли пошуку нового в тісному зв'язку із фундаментальними засадами класичного мовознавства.

Під час навчання в аспірантурі Марії Яківни затвердили актуальну тоді тему з українського словотвору, над якою вона працювала під керівництвом доктора філологічних наук, професора А.П. Медушевського. Це був історич-

ний момент виокремлення словотвору як самостійної лінгвістичної науки та становлення його поняттєвого апарату. Головною подією цього процесу у славістиці стала публікація «Вчення про словотвір» І.І. Ковалика, де були закладені основні засади сучасної української дериватології. А серед українців, які долучилися до розширення поняттєво-термінного апарату словотвору, легітимізації дериватології загалом, була і М.Я. Плющ: у 1957 році вона захистила кандидатську дисертацію «Способи словотворення в сучасній українській мові», опублікувала статті за цією темою та навчальний посібник. Науковою новизною дериватологічних студій дослідниці, на думку К.Г. Городенської, є, зокрема, і визначення складу основних понять словотвору: «На противагу І.І. Коваликові, який виокремив чотири поняття, вона запропонувала п'ять — словотворча мотивація, словотворче значення, словотворча модель, твірна (словотворча) основа і спосіб словотворення, з яким пов'язала вужчі поняття, серед яких — словотворчий засіб, словотворчий тип, розряд, словотворча категорія та словотворчі класи» (Городенська, 2016, с. 152).

Проблематика дослідження словотвірної системи в наукових розвідках М.Я. Плющ значно ширша, ніж способи словотворення: механізми словотвірної номінації; дериваційні типи й моделі як унаочнення словотвірних зв'язків та категорійних маркерів; розрізнення словотвірних типів з омонімійними словотворчими афіксами; взаємодія словотвору з морфемікою, морфологією та семантикою; словотвірний розбір як інструмент розкриття експресивних можливостей мови в лінгвістичному аналізі тексту.

У навчальному посібникові «Словотворення та вивчення його в школі» (1969, 1985) та в розділах підручників для студентів-філологів закладів вищої освіти: «Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія» (2005, 2010), «Сучасна українська літературна мова» за редакцією М.Я. Плющ, «Сучасна українська літературна мова» за редакцією А.П. Грищенко та ін. — Марія Яківна ділилася своїми науковими ідеями та методичними узагальненнями зі студентами й учителями. Навчальний посібник «Словотворення та вивчення його в школі» набув популярності в період виокремлення словотвору як самостійної наукової галузі та навчальної дисципліни. Уведений до шкільних програм, словотвір був і досі є складним для вивчення, тому цей посібник М.Я. Плющ не втрачає актуальності. Лекції Марії Яківни з дериватології та її підручники посприяли міцному закріпленню у свідомості студентів знань про критерії з'ясування словотвірної мотивації, визначення твірної та похідної основ, алгоритм відстеження похідності слова та визначення ступенів похідності, способи ідентифікації словотворчих засобів та про методику словотвірного аналізу.

М.Я. Плющ була глибоко переконана в потребі об'єднати теоретичну лінгвістику з методикою викладання української мови. Цю концепцію вона обрала ще на початку своєї професійної діяльності, а отже, була серед фундаторів нині популярного напрямку — лінгводидактики. У своїх публікаціях послідовно реалізовувала цей підхід, поєднуючи аналіз мовних явищ із розробленням методичних засад їх викладання, а теоретичні узагальнення

переважно проектувала на освітню практику, що забезпечувало прикладну цінність мовознавчих напрацювань.

Домінантою наукової творчості М.Я. Плющ стали граматичні студії, у яких обґрунтовано системний характер граматичних категорій і простежено їхні функції. Із середини 70-х років ХХ ст. дослідниця зосереджувала увагу на категорії відмінка, вибудовувала концепцію функційно-семантичного опису відмінкової системи української мови, що відображено в її докторській дисертації *«Категорія відмінка в семантико-синтаксичній структурі речення»* (1984) та однойменній монографії (2016), а також у ґрунтовних розвідках *«Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення»* (1978, 2022) та *«Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення»* (1986, 2018). Вони створені в контексті досліджень синтаксису кінця ХХ — початку ХХІ ст., у яких переосмислено традиційні підходи і які уґрунтовано на ідеях з'ясування семантичних параметрів компонентів речення, зокрема й семантико-синтаксичних функцій відмінкових форм, динаміки синтаксичних одиниць у мовленні відповідно до комунікативних намірів мовця.

Наукова новизна публікацій, відзначена опонентами й рецензентами, полягала в утвердженні нового напрямку дослідження не лише категорії відмінка, а й інших граматичних категорій, формуванні теоретичного підґрунтя загалом для розвитку морфології та синтаксису. І.Р. Вихованець, який був ідейним опонентом та водночас прибічником лінгвістичних досліджень М.Я. Плющ, а також С.П. Бевзенко, А.П. Грищенко, К.Г. Городенська, М.І. Степаненко схвально відгукнулися про результати її наукових пошуків і констатували, що вона трансформувала формальний опис відмінка в семантико-синтаксичний аналіз, витлумачивши відмінок як сполучну ланку між морфологією та синтаксисом і головний механізм реалізації валентности дієслова; акцентувала на внутрішньому змісті відмінка, пристосувавши світові теорії «відмінкової граматики» до української мови та вивчивши прийоменниково-відмінкові конструкції як засіб вираження семантико-синтаксичних відношень; широко потрактувала опозиції «суб'єкт — об'єкт» у відмінковій системі; загалом — створила в українській граматиці функційно-семантичну модель відмінка (Вихованець, 2006; Степаненко, 2012; Городенська, 2016; Степаненко, 2022).

К.Г. Городенська особливо відзначила вичерпний опис орудного відмінка, зокрема, наголосила, що М.Я. Плющ уперше встановила «послідовність появи семантико-синтаксичних функцій орудного відмінка в українській мові» з їх поділом на первинні та вторинні; «запропонувала критерії розмежування орудного знаряддя дії та орудного засобу дії залежно від перехідності/неперехідності дієслів та лексичного наповнення іменників у формі орудного відмінка»; виокремила та описала «найважливішу в сучасній українській мові функцію вираження об'єкта у придієслівній позиції»; чітко диференціювала семантику орудного сукупності; зважаючи на важливу історичну довідку, презентувала ширший функційний діапазон орудного місця тощо (Городенська, 2016, с. 153—154). Отже, навіть короткий огляд «концептуальних засад диференціації семантико-синтак-

сичної сфери орудного відмінка засвідчує талант Марії Яківни Плющ як теоретика-граматиста, автора першої і єдиної в українському мовознавстві фундаментальної праці з відмінкової граматики» (там само, с. 154—155).

У другому (доповненому) виданні монографії «*Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення*» (2018) розвинуто й уточнено ідеї функційно-семантичного підходу, який уперше в українському мовознавстві застосовано «до інтерпретації суб'єкта та об'єкта як інваріантних компонентів у системі мови і варіантних у реченні-висловленні з урахуванням взаємодії лексичної і граматичної семантики іменників і дієслів, що об'єктивують і вербалізують їхні категорійні значення в синтаксичних побудовах» (Плющ, 2018, с. 8). М.Я. Плющ чітко визначила зони суб'єктної та об'єктної семантики в елементарному реченні, рухаючись від граматичної категорії до її семантико-синтаксичної реалізації; детально з'ясувала семантичний статус об'єкта, визначений зв'язком із певним типом предиката; проаналізувала явища субстантивзації в об'єктних позиціях; порушила проблему об'єктивації суб'єкта синтаксичними словосполученнями та лексичними одиницями у вторинних функціях. У цьому виданні зміст монографії доповнено аналізом конструкцій із двосуб'єктними предикатами та зв'язаними об'єктними компонентами. Важливими для теоретичної граматики стали узагальнення про взаємозв'язок між формою і функцією, залежність семантичного потенціалу суб'єкта й об'єкта від комунікативної функції висловлення, природу комунікативних механізмів, які реалізовані в мові через граматичні категорії, загалом — про потребу остаточного переходу від формального членування речення до глибшого осмислення граматичних категорій у їхній семантико-функційній і комунікативній зумовленості.

У другому виданні монографії «*Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення*» (2022) Марія Яківна ґрунтовніше проаналізувала семантико-функційний потенціал інструменталія, назвавши свою публікацію «монографічним описом функцій орудного відмінка» (Плющ, 2022, с. 4). Високо поцінував її здобутки в цій царині за останні чотири десятиліття у своїй рецензії М.І. Степаненко². Він назвав книжку якісно новою розвідкою, «у якій пріоритетними засадами поряд із функціоналізмом, глибоким формально-граматичним аналізом цілком умотивовано обрано характеристику синтаксичної семантики загалом, а також семантико-синтаксичної специфікації інструменталія в реченні як багаторівневий мовний одиниці»; ще одним успішним кроком «на шляху осягнення реченнєвого механізму через зону адвербіальності симетрично/асиметричних зв'язків між формально-граматичною організацією, з одного боку, та семантико-синтаксичною, власне семантичною, а ще ширше — логічною структурою, з іншого боку» (Степаненко, 2022, с. 116).

Системним узагальненням багаторічних ґрунтовних напрацювань М.Я. Плющ є видання «*Словоформа у семантично елементарному та уск-*

² Степаненко М.І. (2022). Рецензія на: Плющ М.Я. *Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення*. Видання 2-ге, доповнене. Київ: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. *Українська мова*, 3 (83), 115—123.

ладненому реченні: *вибрані праці*» (2011) як «монументальне дослідження, обсягне не лише за розмірами, а й за вагою та доказовістю теоретичних міркувань» (Степаненко, 2012, с. 136). На основі теорії словоформи як проміжної ланки між морфологією та синтаксисом у ньому об'єднано наукові студії М.Я. Плющ із функційної морфології, зокрема відмінкової граматики, семантичного та комунікативного синтаксису, лінгвістичного аналізу тексту. Статті віддзеркалюють ідею проектування граматичних категорій у синтаксис. Вузлова наукова проблема — відображення морфологічних категорій словоформи в синтаксичних позиціях, у взаємодії з іншими компонентами та комунікативними умовами. У центрі уваги — словоформа як морфосинтаксична одиниця, функційно активний компонент синтаксичної конструкції, здатний впливати на формування предикатно-аргументних відношень і загальної семантики висловлення. У книжці репрезентовано, зокрема, узагальнення результатів аналізу функцій орудного відмінка та їх динаміки; уточнення поняття про семантичну ускладненість, яке в концепції М.Я. Плющ пов'язане з розгортанням додаткових змістових компонентів, модифікацією ролей учасників ситуації та зміною характеру синтаксичних зв'язків; критерії розмежування семантично елементарного і ускладненого речення, що ґрунтуються не на формальних параметрах, а на якісно-кількісних показниках валентності; висновки щодо зумовленості реалізації суб'єктних, об'єктних, обставинних та інших значень позицією словоформи в реченні, семантикою предиката та типом мовної ситуації; аналіз словоформ із подвійними синтаксичними зв'язками та потрактування явища напівпредикативності в семантично ускладненому реченні. М.Я. Плющ наголошувала на комплексному морфосинтаксичному підході до вивчення словоформи та загалом граматичної системи української мови. Оцінюючи видання, М.І. Степаненко зазначав, що «поєднання функційно-категорійного підходу до вивчення мовних явищ з концептуальним аналізом, зануреним в антропологічну парадигму, вивершує рецензоване дослідження над іншими науковими розвідками, присвяченими проблемним питанням теоретичної граматики сучасної української мови, засвідчує притаманну науковим студіям Марії Яківни витончену гармонію традиції та новаторства» (Степаненко, 2012, с. 139). Після рецензії за книжкою *«Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні»* закріпилася образна назва «науковий восьмигранник М.Я. Плющ» (там само, с. 136), і в ній — не лише про кількість концептуально об'єднаних наукових розвідок авторки у виданні, а й про обшир охоплених взаємопов'язаних лінгвістичних проблем.

Окрім оприлюднення наукової інформації з вузькоспеціальних тем для мовознавців, Марія Яківна дбала про поширення лінгвістичних знань. Вона обстоювала вітчизняну традицію методики навчання мови, у якій навички ефективного мовного спілкування розвивають на ґрунті глибоких знань структури мови, одиниць усіх мовних рівнів, особливо граматичного. Підготування та видання довідкової лінгвістичної літератури засвідчує прагнення М.Я. Плющ до формування цілісного, нормативно стабільного та науково обґрунтованого інформаційного поля українського мовознавства.

У цьому сегменті публікацій — статті до енциклопедійних словників³ та низка довідкових, зручних у користуванні видань, як-от: «Українська мова. Довідник» (у співавторстві з Н.Я. Грипас; 1990, 2002), у якому схарактеризовано основні розділи українського мовознавства і який був одним із найуніверсальніших посібників із нормативної української мови, ефективним інструментом для самостійного вивчення та фахового консультування; «Системна організація граматичної будови української мови. Таблиці. Схеми» (у співавторстві з О.Ю. Грипас; 2010, 2015), де через систему таблиць і схем структуровано значний обсяг теоретичних відомостей з морфеміки, словотвору та граматики, що сприяє формуванню системного лінгвістичного мислення; «Українсько-англійський, англійсько-український словник-мінімум лінгвістичних термінів» (у співавторстві з Ю.С. Макарець; 2015, 2021), у якому системно зіставлено українську та англомовну лінгвістичну термінологію; він слугує інструментом міжкультурної комунікації в науковому дискурсі, сприяючи інтеграції українського мовознавства в міжнародний науковий простір.

Науковий доробок Марії Яківни Плющ із теоретичних питань лінгвістики, без сумніву, є вагомим внеском у розвиток мовознавства та розбудову української академічної культури. Водночас, як уже було зазначено, вона завжди успішно поєднувала дослідницьку діяльність із навчально-методичною, зберігаючи місток між наукою і освітою, усвідомлюючи гостру потребу українського суспільства в інтеграції цих сфер. Лекційні курси, консультації з написання наукових робіт, авторські навчальні програми, підручники й посібники Марії Яківни суттєво впливали на фахове підготування вчителів-філологів. Лінгводидактичний сегмент спадщини М.Я. Плющ засвідчує втілення ґрунтовних напрацювань зі словотвору, морфології та синтаксису в методику викладання української мови. Навчальне видання «Методика лінгвістичного аналізу тексту» (1984), створене спільно з І.І. Коваликом та Л.І. Мацько, стало першим в Україні систематизованим посібником із цієї дисципліни. У ньому подано схему багаторівневого аналізу тексту як цілісної комунікативної одиниці, і воно надалі слугує підґрунтям для багатьох сучасних підручників із лінгвістичного аналізу тексту. Аналіз розпочинається із з'ясування звукової організації тексту, визначення ролі алітерацій, асонансів та інтонаційного малюнка у створенні тональності тексту й розкритті емоційного підтексту; у межах лексико-семантичного рівня увагу зосереджено на прямих і переносних значеннях слів, синоніміїних рядах, антоніміїних опозиціях та стилістично маркованій лексиці, що дає змогу відтворити авторську картину світу; на морфологічному рівні з'ясовано функції частин мови, зокрема експресивний потенціал прикметників, іменників та форм дієслова, які беруть

³ Напр.: Українська мова. Енциклопедія. (2000). *Велика літера* (с. 62); *Відокремлені члени речення* (с. 74—75); *Лінгвістичний аналіз тексту* (с. 291—292). Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана; УРЕ. (1982). *Нормативна граMATИКА* (т. 7, с. 433). Київ; УРЕ. (1983). *Просте речення* (т. 9, с. 148). Київ; УРЕ. (1985). *Чергування звуків* (т. 12, с. 265—266). Київ.

участь у створенні системи художніх образів; на синтаксичному — установлено типи речень та засоби зв'язку, що забезпечують логічну послідовність викладу і зв'язність тексту. Запропонований принцип системно-рівневого аналізу мовних одиниць сприяє виявленню прихованих значень та ідейно-естетичних параметрів висловлень. Універсальність методики полягає в можливості застосування її до різних стильових різновидів тексту.

Зміст посібника *«Проблема відокремлення і відокремлених компонентів речення (семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти)»* (2010) відповідає загальній функційно-семантичній парадигмі досліджень М.Я. Плющ та поєднує теоретичну рефлексію з дидактичним спрямуванням. На противагу формалізму в потрактуванні відокремлених членів речення дослідниця інтерпретує їх як структурно значущі елементи, що модифікують або уточнюють основну предикативну ситуацію і є результатом взаємодії семантичного, синтаксичного та комунікативного аспектів речення-висловлення. Вона констатує, що відокремлення — це наслідок семантичної автономізації певної словоформи чи синтаксичної конструкції в межах речення, та виявляє специфіку функціонування різних типів відокремлених компонентів залежно від семантики опорного слова й загальної структури речення, конкретизуючи такі функції відокремлених компонентів, як: уточнювальну, пояснювальну, оцінну, експресивну — що істотно розширює уявлення про їхню роль у мовленні. Навчальний посібник водночас є концептуально значущим лінгвістичним дослідженням, у якому відокремлення осмислено як складне семантико-синтаксичне та комунікативне явище.

Результати багаторічної дослідницької та навчально-методичної діяльності М.Я. Плющ використано у відповідних розділах підручників: *«Сучасна українська літературна мова»* за редакцією А.П. Медушевського (1975, розділи: «Грамати́ка», «Словотворення», «Морфологія», «Частини мови»), *«Сучасна українська літературна мова»* за редакцією А.П. Грищенка (1993, 1997, 2002, розділи: «Морфемна структура слова», «Словотвір», «Займенник»), *«Сучасна українська літературна мова»* за редакцією М.Я. Плющ (1994 — 1-ше видання, усього 7 видань; розділи: «Вступ», «Морфемна структура слова», «Словотвір», «Грамати́ка. Морфологія», «Частини мови», «Словосполучення»), *«Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис»* за редакцією А.К. Мойсієнка (2010, розділ «Морфологія», параграфи 1—85), *«Сучасна українська літературна мова»* за редакцією С.О. Карамана (2011, розділи: «Словотвір», «Морфемна структура слова в українській мові», «Словотвір іменників, прикметників, дієслів», «Морфологія»). Створені в різні періоди, вони об'єднані спільною науково виваженою навчальною традицією, що виховала кілька поколінь філологів. Багаторазово перевидані підручники за редакцією А.П. Грищенка та М.Я. Плющ репрезентують етап оновлення мовознавчої парадигми в умовах становлення незалежної України, поєднуючи фундаментальність опису мовної системи з новітніми науковими підходами і змінами в мовній нормі, відповідають освітнім стандартам нового покоління. Кількість перевидань та позитивних відгуків демонструє значну затребуваність їх в освітньому процесі.

Важливою частиною методичного комплексу навчальної дисципліни став різноманітний дидактичний матеріал, який М.Я. Плющ подала у збірниках вправ. Зокрема, посібник *«Сучасна українська літературна мова. Збірник вправ»*, що його вона створила у співавторстві з Н.П. Гальною та О.І. Леутою, має гриф Міністерства освіти України, належить до методичного забезпечення навчання студентів з усіх основних розділів курсу сучасної української літературної мови. Надрукований у видавництві «Вища школа» 1995 року і перевиданий 2003 року зі змінами, доповненнями та виправленнями, він забезпечував практичну частину дисципліни «Сучасна українська літературна мова» на філологічних факультетах, а тому став добре відомим в Україні. І нині він не втратив своєї актуальності та є основним збірником вправ із сучасної української мови. Фахівці відзначали наукову точність, різноманіття вправ і завдань, високу художню якість мовного матеріалу збірника. Чимало вправ мають пошуковий характер та орієнтують студентів на самостійну творчу роботу. У доборі текстів відображено уважне ставлення Марії Яківни до реальних мовних фактів, живого слова, відповідно до усталеної традиції української академічної культури — надавати виняткового значення аналізу ретельно зібраного нового мовного матеріалу.

На етапі модернізації шкільної мовної освіти Марія Яківна Плющ брала участь у створенні підручників *«Рідна мова» для учнів 9 і 10 класів* (2002, 2006), *«Українська мова. Профільний рівень. 10 клас»* (2010), *«Українська мова. Поглиблене вивчення. 9 клас»* (2014). Ідея опрацювання методики викладання української мови в школі з поглибленим її вивченням виникла в М.Я. Плющ давно. Цю ідею розвинули її аспіранти С.О. Караман та О.В. Караман у дисертаціях, а потім утілили в життя. У видавництві «Освіта» вийшли друком підручники для коледжів, ліцеїв та шкіл із поглибленим вивченням української мови, навчальна мета яких — не лише глибоке засвоєння мовних норм, а й формування естетичного смаку та культури мовлення учнів, розвиток національної мовної особистості, зокрема й через систему вправ, що ґрунтовані на лінгвістичному аналізі високохудожніх творів.

М.Я. Плющ працювала з учнівською молоддю і в Малій академії наук України: майже 20 років очолювала журі Всеукраїнського конкурсу-захисту учнівських робіт (відділення філології). Рецензувала, оцінювала, давала поради молодим науковцям, писала методичні рекомендації, спрямовуючи їх лінгвістичний пошук, про що свідчить посібник *«Як підготувати і захистити наукову роботу: Методичні поради з виконання та оформлення навчально-дослідницьких робіт»* (2011), створений у співавторстві з Н.П. Гальною та І.В. Дудко для учасників Малої академії наук.

Крім того, на факультеті університету за активної участі Марії Яківни було організовано та проведено багато олімпіад та конкурсів з української мови.

На кафедрі української мови щорічно виходив фаховий збірник статей — *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова (Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови)*, відповідальним редактором якого у 2007—2019 роках була М.Я. Плющ. Вона зініціювала багато мовознавчих

міжнародних конференцій на факультеті за участі відомих закордонних мовознавців — славістів, зосібна україністів.

Упродовж своєї плідної праці Марія Яківна разом з адміністрацією рідного університету налагодила тісні дружні, наукові та професійні зв'язки з колегами із закордонних університетів, зокрема Угорщини, Словаччини, Польщі, Німеччини тощо, що дало змогу організувати результативну співпрацю в контексті розвитку української мови за межами України, викладання її як іноземної, підвищити кваліфікацію викладачів через взаємне стажування, обмін досвідом, значно розширити діапазон спільних наукових і навчальних проєктів, опублікувати низку посібників і підручників із навчання української мови як нерідної.

У процесі багатогранної наукової та освітянської діяльності поступово формувалася наукова школа Марії Яківни Плющ. Вона розвивалася в кількох напрямках, але передусім пов'язана з утвердженням функційно-семантичного підходу до аналізу граматичних категорій, системним осмисленням словотвірних процесів та семантико-синтаксичних явищ у сучасній українській мові, активним поєднанням теоретичних студій із педагогічною і методичною практикою. Для наукової школи М.Я. Плющ характерна орієнтація на системність аналізу мовних явищ, вивірена методологія і водночас відкритість до нових тем і аспектів, динамічність і готовність до наукової дискусії. Дослідниця неодноразово вступала в аргументований діалог із провідними українськими мовознавцями щодо питань кличного відмінка, статусу відокремлених компонентів, процесів словотворення та ін.

Під науковим керівництвом Марії Яківни Плющ підготовлено та захищено понад 30 дисертацій (кандидатських і докторських), тематика яких охоплює актуальні проблеми сучасної лінгвістики: категорії означеності/неозначеності, інтенсивності дії та гіпотетичної модальності, структури односкладного та неповного речення в семантико-комунікативному аспекті, семантики предикатів, способів дієслівної дії та ін. Вивчення словотвору стало першим системним вектором наукової школи М.Я. Плющ, а її аспіранти продовжили дослідження в напрямку з'ясування семантико-словотвірної структури мовних одиниць, зокрема й в історичному аспекті, виявлення сучасних тенденцій у словотворенні. Проте основою наукової школи М.Я. Плющ стали розвідки в царині граматики, які присвячено дієсловам неповної парадигми особи й числа в сучасній українській літературній мові, граматичній семантиці аналітичних сполучників підрядності, дієсловом багатократної дистрибутивної і розподільної дії, семантико-функційним параметрам дієприслівникових зворотів та ін.

Аспіранти Марії Яківни визнавали, що вона не боялася сміливих ідей, її творчий політ у науці не зупиняли авторитети чи думка більшості, твердо й послідовно обстоювала свої погляди на проблеми граматики. І вони вчилися цієї свободи у продукуванні ідей та формулюванні гіпотез. Наукова школа Марії Яківни Плющ — це також особливий стиль її мовознавчої творчості: уважне ставлення, навіть особлива повага, до мовного матеріалу,

скрупульозний лінгвістичний аналіз, системність в описі мовних одиниць, шліфування формулювань, особливо у презентації результатів дослідження, інтеграція класичних та новітніх методів лінгвістичного аналізу, повага до національної мовної традиції. Наукову школу М.Я. Плющ називають однією з найвпливовіших та найстійкіших в українському мовознавстві.

Високий фаховий рівень, інтелігентність, справжній гуманізм, дотримання принципів колективізму й колегіальности, життєва мудрість і толерантність об'єднали навколо Марії Яківни справжню сильну і дружну команду кафедралів, а також засвідчили її беззаперечний авторитет у колі славних дослідників рідного слова не лише багатьох навчальних закладів, а й академічних установ, зокрема Інституту української мови НАН України, з яким кафедра має давні добрі традиції.

Марія Яківна пережила з Україною різні історичні часи. Війна, радянщина з насильницькою русифікацією, періоди відбудов, перебудов, кардинальних змін, нестабільности, боротьба за незалежність, знову війна... Але її не пам'ятають у зневірі чи відчаї. Стримана, доброзичлива, завжди захоплена роботою та новими ідеями. Транспортні колапси чи епідемії — не привід пропустити робочий день, а революції чи війни — не завада для улюбленої творчости. «Треба прагнути успіху!» — часто чули від неї колеги, студенти, аспіранти, докторанти. Це її секрет довголіття.

Вона берегла традиції, але й була завжди відкрита до змін і добре відчувала нові вимоги часу, водночас зберігала вірність своїм принципам, яких не змінювала на догоду черговій новій владі. У її стилі як керівника й викладача напрочуд добре перепліталися найкращі українські традиції із західноєвропейськими новочасними віяннями. І коли твердять, що академічна українська культура, на відміну від культури англomовного наукового дискурсу, переважно характеризується категоричними запереченнями, прямими вказівками, виразно оцінними висловленнями, відвертою критикою, то учні Марії Яківни не погодяться, адже вони мали доброзичливого наставника та рецензента з обережними оцінками, ненав'язливими підказками, толерантними порадами.

Останні роки життя Марії Яківни були складними, як і для всієї України. У перші тижні війни вона залишила Київ, сумувала, обіцяла скоро повернутися... Проте ні російська агресія, ні нові місця і умови не змусили її припинити наукову й освітянську роботу. Дистанційне навчання, нові наукові розвідки, консультації... Телефонуючи з лікарні до колег, вона не говорила про хвороби, не скаржилася на війну, здоров'я чи складне життя, а спонукала до творчої праці й захоплено ділилася науковими ідеями: про функційний потенціал займенників, семантико-синтаксичний статус дієслова-зв'язки, комунікативні умови неповноти речень у не досліджених ще дискурсах, про предикати, детермінанти, відмінки, функції суб'єкта й об'єкта, про словотвірні моделі прикметників та прислівників... Щедро роздавала ідеї колегам і закликала не полишати лінгвістичні дослідження за будь-яких обставин. Сумувала, уболівала за колег, думала про рідну кафедру. Марія Яківна Плющ пішла із життя 15 травня 2025 року на сотому році життя.

Науковий і професійний шлях Марії Яківни Плющ — це безперервне служіння українському мовознавству, її фахові розвідки — значущий сегмент сучасної лінгвоукраїністики, а сформована наукова школа — гарантія розвитку лінгвістичних традицій.

Ця стаття стала нагодою ще раз вивисити внесок Марії Яківни Плющ у науку й освіту України та висловити щире захоплення її надзвичайною особистістю. Вона була скромною, доброю і водночас вимогливою. Їй завжди вдавалося поєднати принциповість із добротою та поступливістю, урівноваженість із дивовижною працездатністю, повагу до себе з пошаною до інших, повільний темп із найкращим результатом (Гальона, 2011, с. 68). Марія Яківна віддано любила свою сім'ю: чоловіка Миколу Романовича, сина Юрія, внучку Наталочку. Знаходила час для родини й друзів, праці й відпочинку, спорту й науки, колег та аспірантів. Змагалася із сильними суперниками в шахах і перемагала, грала з друзями та колегами у волейбол, писала вірші, любила працю на городі та відпочинок на природі. Усе робила творчо, з любов'ю, повагою до людей.

Уже понад пів року немає з нами Марії Яківни Плющ, але кафедра української мови факультету української філології та журналістики імені Андрія Малишка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова завжди пам'ятатиме про неї — відомого мовознавця, людину високої академічної культури, досвідченого викладача, мудрого завідувача, берегиню українського слова, красиву, світлу й добру жінку.

ЛІТЕРАТУРА

- Бех В.П., Волинка Г.І. (уклад.). (2005). В.П. Анрущенко (ред.), *Наукові школи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова* (с. 217—228). Київ: Четверта хвиля.
- Вихованець І.Р. (2006). Вірність рідному слову (До ювілею професора Марії Яківни Плющ). *Українська мова*, 1, 99—104.
- Гальона Н. (2011). Дарує світло свого розуму і серця людям... До ювілею Марії Яківни Плющ. *Альманах Полтавського державного педагогічного університету «Рідний край»*, 1 (24), 66—71.
- Гальона Н.П., Дудко І.В. (2011). Жінка світу. *Педагогічні кадри*, 1 (1611).
- Городенська К.Г. (2011). Світоч українського мовознавства й освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*, 7, 4—7.
- Городенська К.Г. (2016). Велична постать Марії Яківни Плющ. *Українська мова*, 1, 151—158. <https://surl.li/vkwqoj>
- Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. (1984). *Методика лінгвістичного аналізу тексту*. Київ: Вища школа.
- Плющ М.Я. (1985). *Словотворення та вивчення його в школі*. Київ: Радянська школа.
- Плющ М.Я. (2010). *Проблема відокремлення і відокремлених компонентів речення (семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти)*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.
- Плющ М.Я. (2011). *Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні: вибрані праці*. Київ.
- Плющ М.Я. (2018). *Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.
- Плющ М.Я. (2022). *Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення*. Вид. 2-ге, доповн. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.

- Плющ М.Я., Гальона Н.П., Дудко І.В. (2011). *Як підготувати і захистити наукову роботу: методичні поради з виконання та оформлення навчально-дослідницьких робіт*. Київ: Плющ М.Я., Грипас Н.Я. (2002). *Українська мова: довідник*. Київ: Освіта.
- Плющ М.Я., Грипас О.Ю. (2015). *Системна організація граматичної будови української мови. Таблиці. Схеми*. Київ: Вища школа.
- Плющ М.Я., Леута О.І., Гальона Н.П. (2003). *Сучасна українська літературна мова: збірник вправ*. Київ: Вища школа.
- Степаненко М.І., Педченко С.О. (2012). Науковий восьмигранник М.Я. Плющ. Рецензія на кн.: Плющ М.Я. (2011). Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні. Вибрані праці. *Українська мова*, 2, 136—140.
- Степаненко М.І. (2022). Рецензія на кн.: Плющ М.Я. (2022). Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення. Вид. 2-ге, доповн. *Українська мова*, 3 (83), 115—123. <https://surl.lu/pmfgin>
- Тарасова Н.І. (упоряд.). (2005). *Професор Марія Яківна Плющ: Біобібліографічний покажчик*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова.

Статтю отримано 13.01.2026

Статтю схвалено 19.03.2026

Статтю опубліковано 08.04.2026

REFERENCES

- Bekh, V.P., & Volynka, H.I. (Eds.). (2005). V.P. Anriushchenko (Ed.). *Scientific schools of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov* (pp. 217—228). Kyiv: Chetverta khvylya (in Ukrainian).
- Galona, N. (2011). Giving the light of her mind and heart to people... On the anniversary of Mariia Yakivna Pliushch. *Almanac of Poltava State Pedagogical University "Native Land"*, 1 (24), 66—71 (in Ukrainian).
- Galona, N.P., & Dudko, I.V. (2011). Woman of the World. *Pedagogical personnel*, 1 (1611) (in Ukrainian).
- Horodenska, K.H. (2011). A Beacon of Ukrainian Linguistics and Education. *Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. Series 10: Problems of Grammar and Lexicology of the Ukrainian Language*, 7, 4—7 (in Ukrainian).
- Horodenska, K.H. (2016). Magnificent person Mariia Yakivna Pliushch. *Ukrainian language*, 1, 151—158. <https://surl.li/vkwqoj> (in Ukrainian).
- Kovalyk, I.I., Matsko, L.I., & Pliushch, M.Ya. (1984). *Methods of linguistic analysis of text*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya. (1985). *Word formation and its study in school*. Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya. (2010). *The problem of separation and separated components of a sentence (semantic-syntactic and communicative aspects)*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya. (2011). *Word forms in semantically simple and complex sentences: selected works*. Kyiv (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya. (2018). *Categories of subject and object in the structure of a simple sentence*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya. (2022). *Case in the semantic-syntactic structure of a sentence*. 2nd ed., exp. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya., Galona, N.P., & Dudko, I.V. (2011). *How to prepare and defend a scientific paper: Methodological advice on the execution and formatting of educational and research papers*. Kyiv (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya., & Hrypas, N.Ya. (2002). *Ukrainian Language: reference book*. Kyiv: Osvita (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya., & Hrypas, O.Yu. (2015). *Systemic organization of the grammatical structure of the Ukrainian language. Tables. Diagrams*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya., Leuta, O.I., & Galona, N.P. (2003). *Modern Ukrainian Literary Language: A Collection of Exercises*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).

- Stepanenko, M.I., & Pedchenko, S.O. (2012). The Scientific Octagon of M.Ya. Pliushch. Review of the book by Pliushch M.Ya. (2011). Word Forms in Semantically Simple and Complex Sentences. Selected Works. *Ukrainian language*, 2, 136—140 (in Ukrainian).
- Stepanenko, M.I. (2022). Review of the book: Pliushch M.Ya. (2022). Case in the semantic-syntactic structure of a sentence. 2nd ed., exp. *Ukrainian language*, 3 (83), 115—123. <https://surl.luh.gov.ua/pmfgin> (in Ukrainian).
- Tarasova, N.I. (Ed.). (2005). *Professor Mariia Yakivna Pliushch: Bibliographic index*. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I.R. (2006). Faithfulness to one's native language (On the anniversary of Professor Maria Yakivna Pliushch). *Ukrainian language*, 1, 99—104 (in Ukrainian).

Received 13.01.2026

Approved 19.03.2026

Published 08.04.2026

Nataliia Galona, Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor, Professor in the Department of the Ukrainian Language Faculty of Ukrainian Philology and Journalism named after Andrii Malyshko Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University 8/14 O. Konyskyi St., Kyiv 01054, Ukraine E-mail: mova.nauka@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2652-3945>

Valentyna Shemet, Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor, Head in the Department of the Ukrainian Language Faculty of Ukrainian Philology and Journalism named after Andrii Malyshko Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University 8/14 O. Konyskyi St., Kyiv 01054, Ukraine E-mail: v.h.shemet@udu.edu.ua <https://orcid.org/0009-0008-3971-8358>

Iryna Dudko, Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor, Professor in the Department of the Ukrainian Language Faculty of Ukrainian Philology and Journalism named after Andrii Malyshko Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University 8/14 O. Konyskyi St., Kyiv 01054, Ukraine E-mail: i.v.dudko@udu.edu.ua <https://orcid.org/0000-0003-2644-4374>

MARIIA YAKIVNA PLIUSHCH IN THE SPACE OF UKRAINIAN LINGUISTICS AND LINGUISTIC DIDACTICS (TO THE 100th ANNIVERSARY OF HER BIRTH)

The article explores the life path and scholarly career of Mariia Yakivna Pliushch, a renowned Ukrainian linguist, Doctor of Philological Sciences, Professor, and long-standing Head of the Department of the Ukrainian Language, Faculty of Ukrainian Philology and Journalism named after Andrii Malyshko, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University.

It outlines the principal directions of her academic interests and her substantial contribution to the development of the theory of word formation, case grammar, the syntax of the modern Ukrainian language, language didactics, and stylistics. The study characterises the research school founded by Mariia Yakivna Pliushch, as well as her activities as an academic supervisor, educator, and methodologist. The article has been written on the occasion of the 100th anniversary and serves to honour the researcher's scientific legacy.

Keywords: *Mariia Yakivna Pliushch, Ukrainian linguistics, research school, word formation, functional grammar, case, categories of subject and object, language didactics.*